

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
КАТЕДРА "ИКОНОМИКС"

**НАЦИОНАЛЕН
СЕМИНАР-ДИСКУСИЯ
ПО ПРОБЛЕМИТЕ
НА ИКОНОМИЧЕСКАТА
ТЕОРИЯ**

12 юни 2003 г., София

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО "СТОПАНСТВО"
София, 2003

ИНФОСОБСТВЕНОСТТА - РАДИКАЛНО НОВО ЯВЛЕНИЕ ИЛИ НИЩО НОВО ПОД СЛЪНЦЕТО?

проф. д.ф.н. Васил Проданов,
БАН

Информационната революция през последните десетилетия доведе до теориите за информационното общество, в които информацията се разглежда като предизвикваща радикални промени във функционирането на икономиките и в частност и б характера на собствеността. Все по-нарастващо значение придобива собствеността върху физически неосезаеми активи, имащи символен, информационен, познавателен характер, върху "информационни ресурси", каквито са откритията, изобретенията, рационализаторските предложения, книгите, вестниците, изобщо информационните продукти.

Всичко това води до оформянето на две противоположни концептуални схващания за последствията, които информационната революция има върху такъв феномен като този за собствеността. Първата утвърждава, че става дума за радикални промени. Така например Д. Бел и А. Тофлър смятат, че се върви към свят, в който на смяна на доминиращата частна или държавна собственост идва господството на личната собственост. Д. Бел дори на определен етап бе готов да каже, че се върви към своеобразен "информационен социализъм". А. Тофлър още в края на 70-те и началото на 80-те години на XX век е убеден, че понятието за собственост се променя така радикално, че и по-раншните противопоставяния на социализъм и капитализъм на основата на различието между частна и обществена собственост стават отживели и не работят повече - неговата "трета вълна" е своеобразен "посткапитализъм" и "постсоциализъм". В Русия типичен защитник на тази позиция е В. Иноземцев, който твърди, че информационната революция създава предпоставки на мястото на частната собственост да дойде една нова лична собственост и да изтласка икономическите отношения от сферата на непосредственото производство.¹ У нас подобна позиция защитава Иван Николов.² В общи линии всички тези автори смятат, че превръщането на информацията във водещ ресурс на съвременните общества радикално преформулира въпроса за собствеността. Предходното доминиране на частната собственост и противопоставяне между частна и държавна собственост губят значение в един свят, в който информацията е основен ресурс, стоящ в основата на просперитета на индивидите и на обществото като цяло. Иван Николов смята, че предходните видове собственост - частна и държавна - все повече ще се заместват от личната собственост, спечелена чрез уменията на конкретния индивид.

Една втора позиция по отношение на тезата за промени на собствеността във връзка с информационната революция е склонна да утвърждава, че няма ни-

---

¹ Иноземцев В., Собственность в постиндустриальном обществе и исторической ретроспективе, сп. Вопросы философии, 2000, № 12, с. 3-13.

² Николов, И., Глобалната икономика: теория и реалност, Сиела, С, 2003.

що ново под слънцето, че информацията, знанието, интелектуалният капитал са стоки като Всички други стоки. В най-добрия случай дВижението е от "индустриален капитализъм" към "информационен капитализъм". Типичен неин представител е например Л. А. Мясникова.¹ В предговора си към книгата на професор Иван Николов подкрепих аргументите на първата позиция, която е много добре разбита от него.² Тъй като става дума обаче за сложен дискуссионен въпрос с множество различни страни, които трябва да се отчитат, за да се изгради адекватен теоретичен модел, сега бих искал да се спра малко по-подробно на аргументите в полза на Втората позиция.

Първо. На всички етапи на развитие на човечеството е имало продажба на информация. Имало е и хора, които са се занимавали с това, и този процес се е подчинявал на стокобо-паричните отношения. Производство на информационна продукция и наличието на хора, изкарващи си хляба чрез такава дейност, свързани традиционно с така наречените "свободни професии", при които имаме самонаемане, е феномен, съществуващ още в Античността. В антична Гърция древните софисти стават едни от най-богатите хора, продавайки своите знания, обучавайки другите.

Надали може да се каже, че информацията се превръща в основен ресурс на съвременните общества и оттук в основна форма на собственост. За да съществува и притежава определено благосъстояние, човечеството е необходимо да обръща особено внимание на материалното производство и на количеството енергия, да стимулира потреблението. Затова в съвременния свят продължава да бъде значим енергийният проблем като фактор за развитието на обществата. Те се нуждаят от енергия и материални стоки и битката за тях се засилва.

Второ. Не можем да кажем също, че съществува някаква водеща тенденция на трансформиране на частната собственост в лична, макар че има немалко хора, които изкарват хляба си като дребни собственици чрез своята лична собственост и печелят големи богатства благодарение на своите качества и пазарната конюнктура. Но такива самонаемащи се работници е имало на всички етапи от историята на човечеството, от древния свят през първоначалния етап на развитие на капитализма до наши дни. Сега поради по-голямата динамика на пазарните отношения и скоростта на иновациите отделни хора могат по този начин по-бързо да натрупат по-големи богатства, отколкото на предходни етапи. Така например финансов спекулант като Сорос може да натрупа милиарди от това, което става на глобалните финансови пазари. Практически в развитите страни почти всеки може да си купи персонален компютър, но това не значи, че контролът върху средствата за производство отива у отделните индивиди, за да могат по този начин да контролират властта. Милионите, работещи на компютри; са наемни работници. С огромни темпове върви концентрация на собственост у отделни индивиди и групи, а така също и в ръцете на транснационални компании. Дори най-гениалният производител на знания, който може да печели от това твърде много, е принуден да продаде или предаде своя информационен продукт на съответните капиталисти, които се

---

¹ Мясникова, Л. А., Экономика постмодерная и отношения собственности, сп. Вопросы философии, 2000, № 7.

² Проданов, В., Краят на икономическото, В: Иван Николов, Глобалната икономика: теория и реалност, Сиела, С, 2003, с. 13-24.

разпореждат с него. Производството на информационни продукти, независимо дали става дума за артистите и режисьорите В Холивуд, за Журналистите в един голям Вестник, за специалистите, работещи В СиликоноВата долина, В базисните си характеристики не се различава от това, което наблюдаваме при индустриалния капитализъм. Така както В едно текстилно предприятие имаме различни етапи на производството на стоката - от дизайна, създаването на нови материали, през шева и продажбата, които в крайна сметка като цяло са в ръцете на определени собственици, независимо че имат информационни съставки, така е и типичното информационно производствено предприятие каквото е един голям вестник или водеща телевизионна компания. Производителите на информация там са си наемни работници, независимо от това например, че дори основната част от тяхната дейност може да се извършва непосредствено В дома им.

Да вземем професията на програмиста, която нерядко се сочи като типичен пример за дейност, чрез която частната собственост отстъпва място на личната. Хилядите програмисти по света в огромната си част работят като наемни работници, подчинени на логиката на пазара, при която например за една и съща квалификация програмистът в Индия получава 20 пъти по-малко, отколкото в САЩ. По какво програмистите, работещи за "Майкрософт" или техните триста хиляди колеги, създаващи по договор програми за водещи фирми от Силиконовата долина, се различават от обикновените пролетарии, продаващи своя труд? Вярно е, че един или друг от тях може да се опита да създаде самостоятелна фирма, но продуктът, който създава и продава, с най-голяма вероятност ще се реализира чрез ограничено число огромни транснационални компании с известни марки. Вярно е, че сред тях може да има по-успяващи, печелещи много големи пари, представляващи своеобразна "аристокрация", но такава "работническа аристокрация" имаме и В условията на индустриален капитализъм. Дори един Бил Гейтс е просто един ловък мениджър на проекти, добър финансист и спекулант с усет към новото, но с тези си свои качества той не се отличава от всеки капиталист В предходната епоха и неговото богатство се дължи именно на този тип качества. Не е ли такъв и Хенри Форд да речем - този символ на предприемчив капиталист от епохата на Втората индустриална революция? Освен това тенденциите са В близките години рутинното програмиране изцяло да се автоматизира и в армията на САЩ например този проблем вече е решен с помощта на езика "Ада". При това положение се очаква през следващото десетилетие сред нарастващата армия от проерамисти-пролетарии да настъпи Жестока безработица, макар за елитните програмисти тази опасност да не изглежда предстояща.¹

Трето. В полза на тезата за перспективата личната собственост да замени частната собственост нерядко се привежда аргументът, че броят на индивидуалните специалисти и предприемачи, започващи бизнес и успяващи благодарение на своите собствени способности, знания, умения да натрупат богатство, се увеличава. Ако вземем даваната за пример като най-развита в това отношение икономика, каквато е тази на САЩ, ще видим, че за периода 1980-1997 г. относителният дял на индивидуалните фирми спрямо общия брой на

---

¹ Мясникова, Л. А., Экономика постмодерная и отношения собственности, сп. Вопросы философии, 2000, № 7, с. 13.

фирмите там е нараснал от 68 % на 73 %. В същото Време обаче, трябва да имаме предвид, че паралелно е Вървяла противоположна тенденция - относителният дял на продажбите на тези предприятия е паднал от 6.5 % на 5 %, а 6 същото Време обемът на продажбата на големите корпорации (В които няма ограничения за броя на акционерите) неизменно е съставлявал 89 % от продажбите на Всички стопански субекти.¹ Господстващото положение на големите корпорации в условията и на така наречената "нова икономика" се запазва, а множеството малки предприемачи, които си Вадят хляба като самонаети, използващи своята квалификация, знания, умения, по принцип не се различават от подобни икономически субекти на всички етапи на развитието на капитализма независимо от факта, че днес те могат да извършват голяма част от своята дейност с компютри, калкулатори, бивайки Включени в някакви мрежи, използвайки активно различен тип информация.

Ако вземем най-наукоемките отрасли през последните години, в които се извършват и използват най-много открития, ще Видим, че те са 3 най-Висока степен капиталистически, обвързани с дейността на едрия капитал, изискват огромна концентрация на средства. Там именно той има особено голямо значение. Така е например в авиационната и ракетната индустрия, в оръжейното производство, оптоелектрониката, биотехнологиите, нанотехнологиите. Вярно е, че в много от тях сложността на мениджърския труд в условия на усложняваща се конкуренция води до бързо увеличаване на неговото заплащане. Поради това и те притежават и дялове от предприятията, а акции като заплащане се предлагат и на най-добрите работници, но в крайна сметка всичко това е свързано с динамични отношения на собственост, които в една или друга степен ще открием още от зората на новото Време с появата на акционерната собственост. Нима още В първата европейска банкова империя, изградена от Медичите през XV-XVII век, не откриваме много от тези елементи?

Четвърто. Вярно е, че информацията или знанието притежават определени особености, които правят "инфособствеността" в определен смисъл различна от останалите, усложняват проблема за нейното опазване, разпространение, продажба, но именно за това се създава и разгръща сложно законодателство, отнасящо се до интелектуалната собственост и се води борба с Жесток натиск в целия свят за нейното опазване. Превръщането именно на информацията в основен вид собственост и основен капитал при условие, че за разлика от земята или машините, тя е лесно преносима и една и съща информация може да се употребява от множество различни хора, прави особено остър въпросът за защитата ѝ като собственост и организирането на съответния пазар на знания. Този въпрос традиционно е бил поставян в по-тесния контекст на патентоването и патентните права (на откритията, изобретенията, рационализаторските предложения) и правилата на борба срещу плагиатството в науката и изкуството, т.е. съответните закони за авторското право. От държавата се е очаквало да гарантира на производителите правото на собственост на знанията и на получаване на заплащане от тези, които го ползват. Институтът за патентите служи на практика за укрепване на правата на интелектуална собственост. Интелектуалната собственост дава право на владееене, разпореждане и ползване на всеки

¹ Сулян, В. Б., Эволюция форм собственности в США: современные особенности, США - Канада: ЭПК, 2001, № 1, с. 5.

идеален (интелектуален) обект. Американците, които са най-заинтересовани в това отношение, се опитват да наложат в глобален план законите за интелектуална собственост, с които да защитят своята филмова, музикална и софтуерна продукция. През 1998 г. с участието на 180 страни в Женева бе приет Digital Millennium Copyright Act (DMCA), който се определя като най-важният закон за авторското право през втората половина на века.

Пето. Интелектуализацията на труда и ангажираността с творческа информационна дейност засягат дейността на относително малка част от работещите в света, но същевременно нараства и обемът на рутинния труд на милиони хора в сферата на услугите, където степента на стереотипност и повтораемост е висока. Това са огромно количество хора, работещи в нарастващия сектор на услугите в съвременния свят.

Шесто. Нерядко, за да се изтъкнат особеностите на инфособствеността, се прави разлика между информация и знание. Информацията, след като веднъж е произведена, е достъпна всекиму и нейното усвояване не означава отчуждаването от някой друг. Така например, след като веднъж е открито, колелото може да бъде ползвано от всеки и има огромно количество превъплъщения. Така цената на копията от оригиналния плодукт клони към нула. За разлика от информацията, знанията, уменията, творческите способности на човешкия капитал са достъпни в своя автентичен вид само на своя създател и по принцип са неотчуждаеми, тъй като всяко тяхно предаване изменя първоначалните им качества. А копията от оригиналния продукт, резултат на определени знания, са с много по-ниска цена и с тенденция на непрекъснато намаляване. Знанието е свързано с идеята за творчеството, предполага, че съществува творческа и нетворческа информация. Нетворческият тип информация може да бъде предмет на стоково-парични отношения за разлика от творческия, който не може да бъде стока. Тази идея обаче може да се оспорва - откритията, произведенията на изкуството също имат своята цена и са стока - защитени са чрез патентно и авторско право, а от своя страна изследователите по принцип са част от големи колективи, които се финансират от частните компании или от държавата, превръщащи се в собственици на съответните продукти. Съвременната наука, изкуство, информационни продукти не се създават и прилагат от изолирани учени, а от научни общности с разпределение на задачите и разделение на труда в университети и лаборатории, в транснационални корпорации. Огромната част от техните създатели се намират в наемни отношения със съответната институция. Около 90 % от изобретенията имат пряко отношение към мястото на работа и производствения процес. И затова още първите концепции за изобретенията в края на XIX век защитават интересите на предприемачите.¹

Производството на ново знание има средно необходима за обществото цена, която се влага за тази дейност. Вложено в някакъв продукт, разпространяван в обществото, това знание в началото може да има много висока маргинална стойност, която постепенно да пада и да стигне до нула. Но това е валидно за всяка нова стока.

Седмо. Ако може да се говори за доминиращи форми на собственост и за тенденции в съвременния глобален капитализъм, те са свързани не толкова с

---

¹ Мамаев, В. М., Интеллектуальная собственность: прошлое и настоящее, сп. Общественные науки и современность, 1996, № 4, с. 39.

инфособствеността или изчезването на предходното съдържание на понятието за собственост, а с доминирането на финансовия капитал и огромните спекулации на глобалните финансови пазари, които във висока степен са се откъснали от логиката на реалното производство, движат се по цялата планета и по същество на едно или друго място могат да имат неочаквано разрушително действие върху реалната икономика. Така в глобален план водеща роля в икономиката придобива една глобална финансова олигархия, собственици на финансов капитал, самонарастващ чрез спекулативни, а често и незаконни сделки и в много отношения недостатъчно свързан с баланса на търсенето и предлагането в реалната икономика. Извършва се "трансформация на пазара на реални стоки по посока на чисто информационно-финансови схеми, към виртуалната икономика на мрежово движение на капитали - образува се автономна система на виртуален капитализъм, който подменя под себе си реалната икономика"¹.

---

¹ Мясникова, Л. А., Экономика постмодерная и отношения собственности, сп. Вопросы философии, 2000, № 7, с. 15.